

Monitieteinen humanistinen termityöhanke

Termikokous 25.4.2016

Käsiteltävä termi: koodi

Läsnä: Juuso-Ville Gustafsson (alustaja), Tiina Käkelä-Puumala, Tiina Onikki-Rantajääskö, Mauri Pajunen, Markku Roinila ja Janne Vanhanen (sihteeri).

Termikokous alkoi Juuso-Ville Gustafssonin laajalla katsauksella koodi-termin moniin merkityksiin semiotiikassa. Gustafsson esitteli semiotiikan keskeisissä lähdeteoksissa (mm. Colapietro, Chandler & Munday, Bouissac, Copley, Kim, Danesi, Martin & Ringham, Johanssen & Larssen, Krampen ja Nöth) esiintyviä koodin määritelmiä. Kävi ilmi, että koodille on annettu semioottisessa kontekstissa monenlaisia tulkintoja, joista keskeisinä erottuvat (1) koodi ilmaisua ja sisältöä (merkkejä ja merkityksiä) yhdistävänä sääntönä, joka johtaa ymmärrykseen koodista jaettuna tulkintakehyksenä ja (2) koodi konventionaalisenä merkkijärjestelmänä (esim. pukeutumis- ja käytöskoodit eri kulttuureissa).

Johanssen ja Larssen havainnollistavat koodin sääntöluonnetta seuraavasti: koodi on sääntö, jonka avulla määrätty elementit valitaan ja yhdistetään uusien elementtien tuottamista varten. He erottelevat tässä prosessissa struktuuralliset koodit, jotka määrittelevät staattisen systeemin struktuurin (samalla tapaa kuin shakkipelin säännöt), ja prosessuaaliset koodit, jotka ovat sääntöjä joiden mukaan struktuurit suhteutetaan toisiinsa. Merkitys syntyy kun struktuuralliset ja prosessuaaliset koodit ovat tekemisissä toistensa kanssa.

Gustafsson totesi esittelyssään, että yleinen ongelma semiootikkojen koodimääritelmässä on koodin käyttäminen monissa tapauksissa synonyymisesti merkkijärjestelmän kanssa – koodin, struktuurin ja järjestelmän käsitteet limittyvät ja sekoittuvat helposti semioottisissa teorioissa. Gustafssonin mukaan parempi vaihtoehto olisi käyttää Johanssenin ja Larsenin tapaan erottelua struktuurallisten ja prosessuaalisten järjestelmien välillä, joskin tämäkin ratkaisu jättää koodin, järjestelmän ja rakenteen suhteet hieman epämääräisiksi. Tiina Käkelä-Puumala kommentoi tähän, että shakkipeli on selkeä sääntöjärjestelmä, toisin kuin lähes kaikki ihmistoiminnan koodit, joihin semioottista koodin käsitettä halutaan soveltaa. Janne Vanhanen lisäsi, että koodeihin liittyy aina tulkintaa.

Gustafsson tarjosi koodin käsitteen selvennyksenä Veivon ja Huttusen mallin, jossa merkkijärjestelmä ymmärretään koodista ja rakenteesta koostuvaksi. Järjestelmään kuuluu sääntö tai periaate – koodi – joka yhdistää ilmaisun ja käsitesisällön. Tällöin voidaan säilyttää järjestelmän, rakenteen ja koodin välinen erottelu. Käkelä-Puumala huomautti, että tämä esimerkki tuo esiin suomalaisen semiotiikan tutkimuksen pitkän historian – tälläinen semioottinen teoria ei ole pelkästään muista kielistä käännettyä teoriaa, vaan voidaan ajatella että sillä on myös kotoperäistä käsitteistöä.

Alustuksen jälkeen tarkasteltiin koodin käsitettä muilla tieteenaloilla. Tiina Onikki-Rantajääskö totesi, että kielitieteessä koodi terminä periytyy semiotiikan teorioista. Tarkasteltaessa Termipankin koodiin liittyvää kielitieteen sanastoa havaitaan ”koodinvaihto”-termissä ongelma: käytetäänkö koodia tässä yhteydessä semioottisessa mielessä vai viitataan kielen tyylilajin vaihdoksiin tms. Tässä merkitys on erkaantunut ehkä jonnekin muualle semiotiikan käytöstä. Juuso-Ville Gustafsson totesi, että Suomessa on käytetty hyvin vähän koodi-termiä ja puhutaan ennemmin merkkijärjestelmistä.

Käkelä-Puumala rinnasti koodin ja koodinvaihdoksen diskurssin käsitteeseen: ihmiset tunnistavat vaihdon kahden diskurssin välillä, vaikka eivät kenties kykene antamaan positiivista sisältöä näille. Voidaan miettiä pastissia ja parodiaa, joissa jäljitellään jotain koodia. Pastissi tuottaa tyylin mukaisen tekstin, parodiassa tekstin päämäärä on osoittaa alkuperäinen teksti naurettavaksi, eli mukana on muutama koodinrikkomus, joka saa alkuperäisen koodin näkymään uudessa valossa.

Markku Roinila pohti, missä suhteessa koodi ja genre ovat. Onikki-Rantajääskö mietti läheneekö genre kirjallisuudessa koodia. Käkelä-Puumala hahmotteli tyylin ja lajin suhdetta selvennyksenä näille pohdinnoille. Laji on kuin koodi, sillä se sisältää tietyn määrän konventioita, jotka ovat koodinomaisia, kun taas tyyli on pienempi yksikkö, jota voi vaihdella nopeammin. Tiettyyn lajiin liittyy tietty tyyli. Laji on kuin järjestelmä.

Käkelä-Puumala johdatteli miettimään sitä, voitaisiinko kirjallisuudentutkimuksen koodi-termisivulta siirtää Roland Barthesia ja Umberto Ecoa käsittelevät kappaleet semioottinen kirjallisuudentutkimus -sivulle, jossa ne voisivat toimia esimerkkeinä ko. tutkimussuuntauksesta. Näin päätettiin tehdä siksi, että kirjallisuudentutkimuksessa koodi kytkeytyy hyvin vahvasti strukturalismiin, eikä ole enää kovinkaan laajassa käytössä, joskin Mauri Pajunen huomautti että koodeista ja diskursseista puhutaan paljon vielä jälkistrukturalistisessa teoriassa.

Vanhanen selvitti, ettei estetiikassa ole juurikaan itsenäistä koodi-termin käyttöä. Koodi mainitaan lähinnä semioottislähtöisissä teorioissa tai taidehistorian kuvatulkinnoissa, joissa koodi viittaa symboliseen esitystapaan historiallisissa maalauksissa. Pohdittiin onko visuaalisen representaation konventioissa (esim. perspektiivissä) kyse koodista.

Tämä aihe johti yleisempään keskusteluun kulttuurisista koodeista, esimerkkinä suomalainen suhtautuminen saunomiseen alasti. Mietittiin alastomuuden merkitystä sosiaalisen alkoholinkäytön yhteydessä tai urheilun voitonjuhlissa. Todettiin, että suomalaisessa kontekstissa alastomuus nähdään useimmiten jonkinlaisena aitouden ilmaisuna, jolloin esim. 1960- ja 70-lukujen viuhahdus-ilmiöllä ei tšekäläisissä oloissa ole ollut samanlaista vastakulttuurista merkitystä kuin monissa muissa kulttuureissa. Termikokouksen keskustelu päättyi pukukoodin ja poliittisen koodin tarkasteluun.

Päätettiin järjestää seuraava termikokous 9.5.2016, jolloin käsiteltävänä terminä on "ilmaisu" ja alustajana Janne Vanhanen. [Huom. Myöhemmin päätettiin siirtää termikokous viikolla eteenpäin 16.5.2016.] Keskusteltiin alustavasti kevätlukukauden päättävästä termipiknikistä 2.6.2016, jolloin kokoontuminen voisi olla epämuodollisesti Suomenlinnassa (säävarauksella).